

La Universitat de València inaugura una exposició sobre l'exili republicà científic i mèdic

- **Reuneix més de 200 peces entre fotografies, cartells, material audiovisual i publicacions procedents d'una vintena d'institucions i col·leccions particulars.**
- **La mostra, organitzada en quatre gran seccions, és un excel·lent testimoni audiovisual sobre la fractura social provocada per la guerra civil espanyola en la ciència.**
- **L'exposició s'ha fet coincidir amb un congrés sobre aquesta temàtica organitzat per la Universitat i la SECC.**

El 5 de novembre s'inaugura al Palau de Cerveró, seu de l'Institut d'Història de la Medicina i de la Ciència López Piñero (Universitat de València-CSIC) una exposició sobre els científics de l'exili i un congrés que vol fer balanç històric de l'exili de metges i científics republicans, 70 anys després del final de la Guerra Civil.

L'exposició *Científics de l'exili 1939-2009*, organitzada i produïda per la Universitat de València, amb la col·laboració de Bancaixa, i que es mostrarà al Palau de Cerveró fins al 7 de març, mostra a través de quasi dos centenars de peces (fotografies de científics exiliats, certificats, documentació gràfica...) «el drama i la fractura social provocats per la guerra civil espanyola, que van tenir conseqüències dramàtiques en la investigació i en la vida de centenars de professionals que hagueren de deixar el país per continuar la seua trajectòria», segons el comissari de l'exposició, Josep Lluís Barona, que és catedràtic d'Història de la Ciència i Documentació per la Universitat de València. L'exposició s'ha fet coincidir amb el congrés *L'exili científic republicà. Un balanç històric 70 anys després*, que tindrà lloc el dies 5 i 6 de novembre també al Palau de Cerveró, i que està organitzat conjuntament per la Universitat de València i la SECC (Societat Estatal de Commemoracions Culturals), adscrita al Ministeri de Cultura.

«L'exili, la presó i la inhabilitació van significar una tremenda sagnia per a la societat espanyola. L'elit intel·lectual i professional del país, el nucli dirigent de la ciència a Espanya, es va exiliar durant o després de la guerra», explica Barona, i tot això sense oblidar, afegeix, «la importància dels qui van morir o els qui van veure truncada la seua vida en un exili interior a la presó, o els qui varen ser sancionats, desterrats o executats».

La mostra està organitzada al voltant de quatre grans espais. El primer mostra la gènesi d'una comunitat científica a Espanya a partir de les polítiques de promoció de la ciència, la creació de la Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, l'Institut d'Estudis Catalans i una àmplia política de beques a l'estranger per a joves científics i investigadors. El segon espai reconstrueix l'impacte de la Guerra Civil, la crisi i l'adaptació de la sanitat al temps de guerra; el tercer espai està dedicat al drama de l'exili i a l'intent de conservació d'una comunitat científica republicana en l'exili. Finalment, l'exposició ret homenatge personal a un selecte grup de científics representatius de l'exili interior i exterior, dels que foren desterrats i els que van perdre la vida: el farmacèutic José Giral, el fisiòleg Juan Negrín, el patòleg Luis Urtubey, el

químic Enrique Moles, el geòleg Vicent Sos Baynat i el metge forense Juan Peset Aleixandre.

Reuneix documents, fotografies, cartells, material audiovisual, revistes i publicacions científiques procedents d'una vintena d'institucions i col·leccions particulars. Una mostra que, en definitiva, aporta una visió didàctica sobre la significació social de la ciència i la medicina, i la seua relació amb les reformes socials de l'Espanya de la primera meitat del segle XX. És un excel·lent testimoni visual per al gran públic i per als estudiants de tots els nivells educatius.

Exili mèdic i científic

La generació dels científics de l'exili, que es pot veure en aquesta mostra, compartia un ideal de modernització i uns referents biogràfics comuns. Molts s'havien format al voltant de les iniciatives de la *Institución Libre de Enseñanza* i compartien els ideals republicans d'una societat laica. Havien treballat a l'estranger i promogut laboratoris i grups de recerca reconeguts internacionalment. Però la guerra, la desfeta militar i les depuracions del nou règim confessional i antidemocràtic van arrasar els fruits d'aquella generació de deixebles de Cajal. Les destinacions principals van ser Mèxic i França, a més de Veneçuela, els Estats Units, l'Argentina, Cuba i la Unió Soviètica. Desenes de milers es van instal·lar a Mèxic; més de tres-cents eren catedràtics d'universitat, cinc-cents eren metges, i més d'un centenar científics i professionals d'altres àrees: químics, farmacèutics, físics, biòlegs, antropòlegs, enginyers o matemàtics.

Auguraven la caiguda del franquisme després de la desfeta del feixisme internacional en la Segona Guerra Mundial i, malgrat les profundes tensions polítiques internes dels republicans exiliats, el col·lectiu de científics i professors universitaris va procurar mantenir vincles de cohesió. Van fundar a París la Unió de Professors Universitaris Espanyols a l'Estranger (UPUEE), sota la presidència inicial de l'higienista i parasitòleg Gustavo Pittaluga, que havia dirigit la sanitat espanyola i havia representat Espanya en el Comitè d'Higiene de la Societat de Nacions. A Mèxic també es van fundar associacions mèdiques i científiques: l'Ateneo Ramón y Cajal, l'Ateneo Español, el Colegio de México. Entre els membres de la UPUEE hi havia més d'una vintena de científics, com ara Ignacio Bolívar, Blas Cabrera, Odón de Buen, Francisco Giral, Enrique Moles, i mig centenar de professors de medicina, com ara Jesús M. Bellido, Isaac Costero, Joaquín D'Harcourt, José García Valdecasas, Francisco Grande Covián, Teófilo Hernando, Gonzalo Rodríguez Lafora, Manuel Márquez, Rafael Méndez, Emilio Mira, Juan Negrín, Severo Ochoa, August Pi i Sunyer, José Puche, Pío del Río-Hortega, un col·lectiu que representava els líders principals de la recerca científicomèdica espanyola.

Un element integrador va ser la revista *Ciencia. Revista hispanoamericana de ciencias puras y aplicadas*, editada durant 35 anys (1940-1975). El seu objectiu era incorporar investigacions de científics espanyols de qualsevol indret del món i esdevenir el referent principal de la comunitat científica espanyola en l'exili. El seu primer director va ser el naturalista Ignacio Bolívar, substituït poc abans de morir pel físic Blas Cabrera; després per Cándido Bolívar; i finalment, pel fisiòleg i antic rector de la Universitat de València, José Puche.

El paper dels metges republicans exiliats va ser cabdal en la societat mexicana. Al començament dels anys 1940 representaven una part important dels professionals sanitaris del país. Van posar en marxa instal·lacions assistencials i hospitals, d'acord amb l'experiència i els projectes de l'Espanya republicana, com ara el *Laboratorio de Estudios Médicos y Biológicos*, l'*Instituto de Química* o l'*Instituto Nacional de Cardiología*. La formació d'experts en salut pública, que des dels anys 1920 havia impulsat a Espanya la Rockefeller Foundation, va aportar a l'exili espanyol una enorme

rellevància en països com Veneçuela, on Santiago Ruesta va ocupar càrrecs de política sanitària en els anys 1940 i José María Bengoa va iniciar polítiques pioneres en la lluita contra la fam a les zones rurals. També el col·lectiu d'infermeres visitadores de salut pública, un dels puntals de l'assistència domiciliària i de l'atenció primària durant el període republicà que exiliaren majoritàriament a Veneçuela.

Hi va haver països de destinació provisional, com la Gran Bretanya, on una quantitat significativa de científics espanyols es van instal·lar durant els primers anys de l'exili, gràcies a la *Society for the Protection of Science and Learning*, per passar més tard a països iberoamericans. És el cas de Pío del Río-Hortega, deixeble de Cajal, que després d'exiliar-se a Oxford va passar a l'Argentina; o de Juan Negrín, exiliat de primer a Londres i després a París fins a la mort en 1956. Uns altres s'hi van quedar, com Josep Trueta, que va assolir el màxim prestigi en el món acadèmic britànic, com a primer catedràtic d'ortopèdia de la Universitat d'Oxford.

Hi va haver un exili mèdic i científic a França, que es va concentrar principalment a París i a les ciutats més importants del sud, especialment a Tolosa del Llenguadoc. Aquesta va ser la destinació d'un ampli col·lectiu de científics catalans, com ara Jesús M. Bellido Golferichs; per bé que uns altres investigadors importants van acabar a Veneçuela, com ara August Pi i Sunyer, catedràtic de Fisiologia a Caracas, on va fundar el primer institut d'investigació fisiològica d'aquell país.

Un col·lectiu significatiu de metges exiliats, especialistes en salut pública, va passar a ocupar llocs de responsabilitat en l'Organització Mundial de la Salut, a Ginebra, i també a l'Oficina Panamericana de Salut. Marcelino Pascua, director general de Sanitat durant el Bienni Reformista (1931-1933), va passar a dirigir el departament d'estadística sanitària de l'OMS; Julián de Zulueta va dirigir les campanyes internacionals de lluita contra el paludisme; José Antonio Nágera va treballar en microbiologia; José María Bengoa va dirigir les campanyes de millora de la nutrició en països pobres; i un llarg etcètera que va fer dels metges espanyols exiliats després de la Guerra Civil un important nucli d'experts professionals dels organismes internacionals lligats a la salut.

En definitiva, la profunda crisi que va viure la societat espanyola a finals dels anys 1930 i el franquisme van enderrocar l'esperança d'una societat lliure on la llibertat de pensament, la igualtat de les persones, la salut i el cultiu de la ciència foren possible. Amb l'exposició al Palau de Cerveró i el congrés internacional volem retre homenatge a la memòria dels científics i metges que pagaren amb la dolorosa càrrega de l'exili.